

ESKATOLOJİ MİTLERİ BAĞLAMINDA GÜZELKÖY (DENİZLİ)

(Güzelköy in Eskatoloji Myths)

Kürşat ÖNCÜL*

ÖZET

Ölüm, tarih boyunca birçok toplumda bir yok oluştan ziyade yeni bir hayata başlangıç olarak kabul edilmiştir. Bu kabuller, düşünce ve inanç bazında ortaklık göstermesine karşın uygulanan pratikler noktasında çeşitlilik göstermektedir. Denizli merkez ilçeye bağlı Güzelköy'de de Ortodoks¹ geleneğin dışında bir karakter arzeden bu uygulamalardan birini görmek mümkündür.

Anahtar Sözcükler: Ölüm, Eskatoloji, Mitoloji, Yeniden Doğuş

ABSTRACT

Death has been accepted as a new beginning rather than an end in many societies for years. However this concept showed many changes in idea and belief although it had many similarities in different societies. This concept has a different treatment in Orthodox town Güzelköy in the province of Denizli.

Key words: Death, eskatoloji, mythology, rebirth

Yaşam, çağrışımını yaptığı ölümün üzerine temellenmiştir. Bundan dolayı yaşamın kurallarını düzenleyen en temel yasa ölüm ve sonrasına ait inançlardır. Bu inançlar insanoğlunu, hayata başladığı ilk andan itibaren hemen tüm değerlerini, kaçınılmaz sona ve bu sona dair fikirlerin yüklü olduğu bir sistem dairesinde gelişen kurallar bütünlüğünde geçirmeye yöneltir. Bir kurallar dizgesinin oluşumu ise; öncelikle kültürlenme, ardından da edinilen kültürel birikimin gelecek nesillere aktarımıyla gerçekleşir.

Bu süreç içerisinde insanoğlunun zihninde oluşan ilk sorulardan biri hâlâ gizemini koruyan doğum ve ölüm gerçeğidir. İnsanoğlu, gizemini gerçekçi kalıplar içerisinde çözemediği varoluş ve yok oluş problemini bilinir/anlaşılır kılmak üzere çeşitli cevaplar üretmiş ve üretmeye devam edecektir. Bugün için hemen her kültürde var olan doğuma ve ölüme dair inançlar, törenler; dünden bugüne devam eden doğum ve ölüm odaklı bilgi kodlarının nesiller arası kültürel aktarımının göstergeleridir.

Ölüm, tarih boyunca birçok toplumda bir yok oluş olarak değil yeni bir hayata başlangıç şeklinde kabul edilmiştir. Ölümün bir yok oluş olmadığını insanoğluna hissettiren

* Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi/
onculkursat@yahoo.com

¹ Ortodoks kavramı, kabul edilmiş resmî din anlayışı; Heterodoks kavramı ise, Ortodoksi'ye karşıt olan anlamında kullanılmıştır (Ocak 2000;78). Eskatoloji kavramı ise, ölümlle ilgili mitleri ifade etmektedir.

nedenlerin başında doğanın mükemmel işleyişi gelir. Bu kusursuz işleyiş karşısında insan, ölümsüzlük arzusuna kapılmıştır.

Doğanın ve hayvanların ölümden sonra yeni bir hayata başladıkları inancı birçok toplumda olduğu gibi Türklerde de karşımıza özellikle nevruz, hıdrellez, bağ bozumu gibi kutlamalarda kendini göstermiş; yeni bir doğumu işaret etmiştir. Doğada yaşanan bu olaylara bakarak kendi yaşamları ve gelecekleri hakkında yorumlar yapan insanoğlu; kışın gelişiyle birlikte doğanın ölümüne, baharın gelişiyle birlikte de doğanın canlandığına şahit olmuştur. Aynı şekilde hayvanların belirli dönemlerde tüy döküp ardından daha parlak ve güçlü tüyler çıkarması, yılanların deri değiştirmesi gibi olaylar da ölümden sonra yeni bir yaşamın varlığına dair bilgilerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Edinilen bu bilgileri kendi hayatına uyarlayan insanoğlu kendini, bitkiler ve hayvanlar gibi ölümünün ardından tekrar canlanacağı yeni bir yaşama başlayacağına inandırmış ve ölümün bir geçiş noktası olduğunu kabul etmiştir. Doğadaki geçiş dönemleri, belirli zamanlarda ve periyodik bir sitem içerisinde döngüsel bir şekilde gerçekleştiğinden, tarihsel süreçle birlikte çeşitli ritüellerin doğuşuna neden olmuştur. Doğada yaşanan bu olaylara duyarsız kalamayan insanoğlu kendi yaşamındaki değişim ve dönüşümlere de aynı şekilde duyarsız kalamazdı. Bundan dolayı doğum, ölüm gibi hayatın en önemli geçiş noktaları zamanla çeşitli törenlerle anılmaya başlanmıştır; ancak bilinmeyen bir yolculuğa gidiş ve bu dünyadan ayrılış korkuyu, üzüntüyü, ölümle mücadeleyi dolayısıyla ölümsüzlük arayışını doğurmuştur. Bu arayış İskender'in "ab-ı hayat" için karanlıklar ülkesine gidişinde, Gılgamış'ın ölümsüzlük otunu yemeye çalışmasında, Lokman Hekim'in ölümü yenme çabasında hep aynı prensiple karşımıza çıkar. Bugün genetik biliminin gelişimine ve klonlamaya kaynak oluşturan temel öge, yine aynı düşünüş sistemi ve dolayısıyla ölümsüzlüğü yakalama çabasıdır; ancak insanoğlu bu çabasında sonuç elde edemeyince doğadaki bitkilerin tekrar canlanmasının keşfiyle ölümden sonra yeniden var olacağı bir mekân fikri geliştirmiş ve "cennet" fikri doğmuştur. Eğer yok olmakla neticelenecek bir ölüm yoksa bu durumda, "Ölüm bizi nereye götürecektir?" sorusuna çözüm bulmak gerekliydi ve bu soru "cennet" fikriyle çözüm bulunmuş oldu. Bu keşifle birlikte hemen her toplumda bir cennet özlemi ve ölümden sonra cenneti andıran bir yaşam durumundan yararlanacak yeni bir insanlığın ortaya çıkacağına inanılmıştır (Eliade, 2000: 78). Mato Grosso'da yaşayan Guaranilerin, dünyanın ateş ve suyla yok edileceği düşüncesiyle bir çeşit yeryüzü cenneti olan "Günahtan Yoksun Ülke"yi aramalarında da (Eliade, 2000: 80) Hasan Sabbah'ın Batıniliginde görülen "cennet" fikrinde de aynı arayış, aynı inanç söz konusudur.

Farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde olmalarına karşın insanoğlunun bu ortak mitleri, “kolektif ve içtimaî” bir boyuttadır (Sever, 2003: 259). Mitlerdeki bu kolektiflik, psikanalitik kuramın sözcüsü konumundaki Jung tarafından “Kolektif bilinçdışı, bireysel bilinçdışından daha derinlerde olan bir bölümü, bilincimizde ortaya çıktığı bilinmeyen maddedir.” şeklinde açıklanır. Ayrıca insan beyninin, insanlığın derin ve eski deneyimleriyle biçimlendirildiği ve etkilendiği belirtilerek “Her ne kadar bizim devraldığımız miras, fizyolojik yollardan oluşmaktaysa da bu yolları ortaya çıkaran da atalarımızın zihinsel etkinlikleri olmuştur.” (Fordham 2001: 26) denilmiştir. Jung, farklı toplumlar arasındaki bu ortak mitler için “Kolektif bilinçdışının doğrudan bir anlatım biçimi olduklarından, benzer biçimlerde bütün insanlar arasında ve bütün çağlarda bulunurlar.” (Fordham, 2001: 30) şeklinde görüş bildirmektedir.

Bugün, dinî bir sistem içerisinde kendine yer bulan cennet ve dolayısıyla ölümsüzlük/dönüşüm sonrası yaşam anlayışı, dünün mitik düşüncü olarak kabul edilen yapının dinî sistemlerde kendini göstermesidir. Bu noktada dinin, yaşama anlam veren ve insanların ölüm, hastalık, talihsizlik gibi yaşamın büyük sıkıntılarıyla yüzleşmelerini mümkün kılan bir fonksiyonuyla karşılaşırız (Morris, 2004: 275).

Türk kültür tarihinin derinliklerinde de “cennet” kavramını ve buna yönelik törenleri görmek mümkündür. Büyük bir coğrafyada ve engin bir tarih diliminde yaşamış olmanın gerçekliği içinde birçok farklı kültür dairesiyle temasa girmiş olan Türk milletinin, yeni kültürlenmelerine karşın cennet kavramında sabit bir yapı gösterdiği görülür. Bu sabitliliği bugün Anadolu’nun birçok bölgesinde olduğu gibi Denizli ili sınırlarında bulunan Güzelköy beldesinde de görmek mümkündür.

1940’lı yıllardan itibaren Isparta Eğirdir yöresinden Denizli’ye gelen Güzelköylülere bugün cenaze merasimlerinde hâlâ geçmişin derin ve köklü izlerini yaşatmaktadırlar. Genel itibarıyla Anadolu’daki Sünni inanca bağlı olarak yapılan cenaze merasiminde, bu inanç içerisinde yer almayan bir uygulama söz konusudur.

Defin için yapılan ön hazırlıklar temelde aynı şekildedir; ancak cenaze merasiminin son kısmında, defnolunacak kişinin dinî kurallara göre yıkanmasının ardından kişiye; beyaz iç çamaşırı, atlet ve çorap giydirilir. Sünni gelenekle çatışan nokta burada karşımıza çıkmaktadır. İslâm inancında bu tür bir uygulama söz konusu olmadığından bu pratiği eski Türk geleneklerinin bugüne yansımaları şeklinde değerlendiriyoruz.

Güzelköy’de yaşayan ve Tahtacı olarak adlandırılan bu insanların duygu ve düşüncelerinde ölümün ardından tekrar dirilişe olan inancın somut bir şekilde yaşadığı

görülmektedir. Mahşer günü tekrar dirildiklerinde, insanların içinde çıplak kalmamak ve bu çıplaklığın yaratacağı utanmayı yaşamamak için bu uygulama devam ettirilmektedir.²

Ölümden sonraki bir hayatın varlığı konusunda hiçbir şüphe duymayan köy halkı, ölen kişilerin hemen tamamına aynı şekilde beyaz çamaşırlar giydirmektedir. Ölenlerin çeşitli boyutlarda eza, cefa çekebileceklerine; ancak mutlaka cennete gideceklerine olan inanç kesin bir şekilde dile getirilmektedir. Bu algılayış içerisinde cehennem kavramı yok denecek kadar azdır. İslâm dininde belirtilen bu dünyanın geçiciliği, aslolanın ahiret yaşamı olduğu³, tüm canlıların ölümü tadacağı ve bu dünyada İslâm'ın kuralları doğrultusunda yaşayanların mahşer günü yeniden dirildiklerinde “Cennet”e gideceklerine dair inançlar köy halkının söyleminde kendini göstermektedir.⁴

Hemen tüm milletlerde olduğu gibi Türklerde de cennet ve cehennem inancı Türk kültür tarihinin binlerce yıl öncesinden itibaren vardır ve bu inançlara bağlı olarak yapılan farklı merasimler görülmektedir. Bu merasimlerle ilgili yapılan tüm çalışmalarda ölen kişiyle birlikte kıyafetlerin, kullandığı eşyaların, öldürdüğü kişilerin sayısı oranında balbalların, atının yahut atının başı ile ayak kemiklerinin, silahlarının gömüldüğü belirtilmiş; bu nesnelerin ölümlerin öteki dünyadaki hayatlarında ihtiyaçları olabilecek eşyaları temin için bulunduğu kabul edilmiştir(Roux, 1998: 28-217). Ölümden sonraki yaşamla ilgili olarak Roux'un çalışmasında Türk atasözü olarak verilen “Canlılar arasında imişsiniz gibi yaşayacaksınız.” (Roux, 1998: 206) ifadesi de ölümden sonraki yaşamın bu dünyadaki yaşamın benzeri bir yaşam şeklinde olduğuna dair inancın en belirgin göstergelerindedir. Ölüm merasimlerinin bu kadar eski olduğu bir millette, yapılan her eylemin ardında mutlak suretle bir anlamın olması gerekmektedir. Cenazeye giydirilen çamaşırların renginin beyaz olması, özellikle dikkat çekicidir. Zamanın üstünlüğü simgeleyen beyaz renk için yapılan yorumlardan biri şu şekildedir.

Beyaz: Yüksek girişkenlik, yol göstermek (aydınlatmak); olumlu anlam için ışık, saflık, günahsızlık, (masumiyet ve zamansızlık/zamanın hiç işlenmemesi); olumsuz anlam için dehşet, tabiatüstü ve erişilebilir bir kozmik sırrın gerçekliğinin gözleri kör etmesi (kör eden sır), (Sever, 2003: 261). Beyaz rengin anlamıyla ilişkili olarak bir başka çalışmada da şu ifadeleri buluruz:

² Yaptığımız derlemeler esnasında Güzelköy muhtarı Ali Kocaer bu uygulamayla ilgili olarak şu anekdotu nakletmiştir: “Babam ölmeden önce yataкта uzanmış yatıyordu. Arada bir uyanıp gözlerini açıyor bir şeyler mırıldanıyor, sonra tekrar uykuya dalıyordu. Bir ara uyandı, gözlerini açtı, oldukça kısık bir sesle beni yanına çağırırdı ve “rüyamda amcanı gördüm çok mahcuptu. Milletin içinde çıplak kaldım, bana çamaşırlarımı mutlaka giydirin” dedi.

³ Bakara suresi, 25. ayet; Âl-i İmrân suresi, 15. ayet; Mâide suresi, 85. ayet; öldükten sonra diriliş için bkz: Bakara suresi 28., 73., 259., ayetler / Âl-i İmrân 106., 107. v.d.

⁴ Güzelköy muhtarı Ali Kocaer ve oğlu Mesut Kocaer

1. Yokluğu (absence) ifade eder.
2. Koşul değiştirmeye aday (candidus-candidat) renktir. Sınır noktasında yer alan ve geçişi simgeleyen rengin bu özelliği ona, kavuşmaz (asymptotique) bir değer kazandırır. Bu özelliklerinden ötürü bir eşik olarak tanımlanır. Hayat/ölüm bağlamında ele alınan beyaz; hayatın sonu/ölüm anı, görünen ile görünmeyen/bilinen ile bilinmeyen bir birleşme noktasındaki önemli bir sınırdır. Hayatın sonu bir başlangıç (ölümün başlangıcı) olarak düşünülürse bu geçiş anı da (moment transitoire) beyaz renk ile simgelenir.
3. Bu geçiş anı aynı zamanda bir değişimdir (Kefeli, 2003: 58).

Hayatın içindeki çeşitli değişim, gelişim ve erginlenmeler; ölümle birlikte farklı bir boyutta devam eder. Tüm erginlenmelerin amacı bu geçişe hazırlanmaktır. Erginlenmiş olanlar bu yetilerini diğer âlemde koruyacak ve üstün bir konumda bulunacaklardır; ancak tamamlayamamış olanlar erginlenememelerini eza, ceza çekerek tamamlayacaklardır. Sonuç itibarıyla herkes bu aşamaya gelecek ve cennete ulaşacaktır. Bu durum, eski Türklerdeki cehenneme dair bilgilerin azlığını da açıklamaktadır. Türklerde Yaratıcının/kutsalın her şeyi yarattığı, tüm canlı-cansız varlıkların onun emir ve isteğiyle varolduğu kabul edildiğine göre, kutsalın özü kötülük ihtiva etmediğinden, ölen kişiler cennete, yani güzel olana, iyi olana gidecektir.

Beyazın anlam itibarıyla hayat ile ölüm arasındaki geçişi sembolize etmesi, benzer şekilde iki farklı noktanın kesişimi olarak karşımıza çıkan “eşik” kavramını ve türbe/yatırları hatırlatmaktadır. Türkler hayatın her alanındaki geçiş noktasına kutsallık atfederek her evin, yerleşim yerinin bir iyesi olduğu düşüncesiyle bu noktalara saygı göstermişlerdir. Erginlenmeleri de aynı fonksiyonda ele almak mümkündür. Erkekliğe geçiş olarak bugün de kabul edilen sünnet törenleri, genç kızlığa ulaşma olarak değerlendirilen kadınlardaki âdet kanamaları, evlilikteki ilk gece kanı; hep bu erginlenme töreninin bir parçasıdır ve tüm bu erginlenmeler aslında, hayatla ölüm arasındaki geçiş için yapılan bir nevî ön hazırlıktır.

Ölen kişi yeni hayatına başlarken çevresinde milyonlarca insan olacaktır ve bu insanların bir kısmı kabul edildiğine göre çıplaktır. Bu çıplaklık, belki de onların cennete hemen gidemeyeceklerinin bir göstergesidir. Tüm insanların toplandığı ve sorgulamalarının yapıldığı bir zamanda, çevresindeki insanların kendisine baktığını ve çıplak kalmamak için giydirilmesi gerektiğini belirten kişi, çevresindeki kişilerin bu sorgulamaya yoğunlaşmadığını ifade ediyordur. Bu durumda mahşer yerindeki insanlar çevresiyle ilgilenebilecek kadar rahattır. Cennet ve cehennem kavramlarını bu dünyadaki yaşamla özdeşleştiren Güzelköy insanların düşünüş sistemlerinin soyut algılamadan ziyade somut bir hüviyete sahip olduğu

görülmektedir. İnançların yaratıcı, melek, günah, sevap gibi soyut kavramlarına rağmen, Güzelköy’de yaşayan kişilerin zihin dünyasının soyut düşünüşe tam olarak vakıf olamadığı ve onların bu kavramları somutlaştırıp değerlendirdiği görülmektedir.

Dionis (Yunan), Osiris (Mısır), Adonis (Fenike), Marduk (Babil) gibi mitlerden hareketle ölümsüzlük, cennet ve ölümden sonra dirilmeye dair mitlerin birçok toplumda görüldüğünü söylemek mümkündür. Mitlere özgü keramet, tekrar yaşama dönme veya başka bir dünyaya geçiş gibi unsurlar, insanların yakınlarını kaybetmekten dolayı duydukları acıyı hafifleştirir. Binlerce yıldan beri yaşam ve ölüm var olduğuna ve devam edeceğine göre, buna dayalı olarak hissedilen duygular ve inançlar da devam edecektir.

KAYNAKLAR

FORDHAM, Frieda. (2001). Jung Psikolojisinin Ana Hatları.

HÜSREV, Ahmet. (2002). 6 Renkli Kuran-ı Kerim. Hayrat Vakfı Yay.

KEFELİ, Emel. (2003). Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Şiirlerinde Renklerin Dili: Beyaz ve Mavi (Doğumunun 100. Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar). Haz. Sema Uğurcan. Kitabevi Yay.

MORRIS, Brian. (2004). Din Üzerine Antropolojik İncelemeler. Çev: Tayfun Atay. İmge Kitabevi.

OCAK, Ahmet Yaşar. (2000). Babailer İsyanı. Dergâh Yayınları.

RASONYI, Laszlo. (1971). Tarihte Türklük. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

ROUX, J.Paul. (1998). Türklerin ve Moğolların Eski Dini. Çev: Aykut Kazancıgil.

SEVER, Mustafa. (2003). Edebiyatta Mitolojik ve Arketipik Yaklaşım Tarzları (Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar).

KAYNAK KİŞİLER

Ali Kocaer, 75, Güzelköy, Okuma yazması var.

Mesut Kocaer, 43, Güzelköy, İlköğretim mezunu.